

“De onbeduidendheid stinkt ten hemel”

Interview met

Prof. dr. Hermann von der Dunk

Het is 1937, een Duitse familie wijkt uit op de vlucht voor het Naziregime dat de repressie van de Joodse burgers meer en meer opvoert. Het gezin Von der Dunk – Duitse vader en eveneens Duitse, maar ook Joodse, moeder, een dochter en een zoon – strijkt neer in Bilthoven. In Nederland wordt het gezin nog uitgebreid met twee meisjes. Sindsdien woont prof. dr. Hermann von der Dunk met slechts twee korte onderbrekingen in onze gemeente. 88 jaar is hij nu.

Als laatste in de rij van oude inwoners van onze gemeente, dit keer een gesprek met deze historicus die bijna zijn hele leven in Bilthoven heeft gewoond.

Kees Boeke was de reden dat het gezin koos voor Bilthoven. Maar eerst werd nog een poging gewaagd in Zuid-Tirol in Noord-Italië waar een kleine nederzetting van Duits-Joodse emigranten zich gevestigd had. Het schooltje had leraren nodig en vader Von der Dunk was in Duitsland leraar geweest tot hem wegens zijn Joodse vrouw het lesgeven onmogelijk werd gemaakt. Hij werd dus ontslagen en het gezin moest uitwijken. Het Italië van Mussolini was oorspronkelijk niet antisemitisch, daarom konden vluchtelingen uit Duitsland zich daar probleemloos vestigen, maar in 1936/37 trok het regime wel steeds meer richting Nazi-Duitsland. Toch was dat niet de reden dat het gezin uiteindelijk voor Nederland koos: de vader kon daar niet in het levensonderhoud voorzien.

“Een oom en tante die voor ons geëmigreerd waren, hadden wat voorwerk gedaan en daarom besloot mijn vader naar Nederland te komen,” vertelt Von der Dunk. “Mijn vader kreeg de mogelijkheid om te gaan werken bij de Werkplaats van Kees Boeke. Boeke zocht altijd naar mensen die interessant waren en

ideeën hadden; hij keek niet naar examens. Mijn vader had wel Duitse diploma's voor graficus, tekenaar en schilder en hij had ook een metaalbewerkingsbevoegdheid, maar die waren in Nederland niet geldig. En hoewel hij nog jong was, had hij geen zin om het allemaal nog eens over te doen hier. Boeke interesseerde dat niet, die keek enkel naar wat hij als leraar aan je had."

oorlog duidelijk geworden," Von der Dunk vertelt het geamuseerd. "Maar de Werkplaats was niet gesubsidieerd en had geen geld. Vreemd genoeg was Boeke de enige Nederlandse pedagoog die in het buitenland bekend was. Mijn vader was heel bruikbaar voor Boeke, vooral met zijn kennis van de praktische vakken; hij kon bijvoorbeeld ook drukken. Boeke vond het prachtig, maar

De Werkplaats aan de Frans Halslaan in Bilthoven. Ansichtkaart collectie Historische Kring d'Oude School.

"In Nederland gold Kees Boeke als een zonderling, een zwart schaap zelfs, een idealist met een rare school in het oerconservatieve Nederland. Hoe conservatief dat is pas na de

kon hem niet betalen." Er was echter nog een andere mogelijkheid. Boeke wilde internaten stichten. "Boeke had altijd allerlei geniale plannen die vaak niet ten uitvoer

zijn gebracht. Die internaten moesten geleid worden door native speakers: Engels, Frans en Duits, dat waren de voor de hand liggende talen. Kinderen zouden één jaar in een internaat wonen en daar alleen maar die taal spreken. Na een jaar gingen ze dan weer naar een volgend internaat met de volgende taal.

Op die manier zouden ze een fantastische talenopleiding krijgen. En op school werden de vakken dan gewoon in het Nederlands gegeven. Boeke wilde dat ook in andere landen dit soort internaten zouden ontstaan. Zijn uitgangspunt was een pacifistisch ideaal:

contacten tussen alle volkeren en dat moest bij de kinderen beginnen.”

Boeke wilde starten met een Duitstalig internaat. “Dat kwam niet meteen van de grond. We hebben eerst een jaar bij een Bilthovense Werkplaatsfamilie ingewoond, maar in 1938 zijn mijn ouders zo’n internaat begonnen op de Van der Helstlaan 27.” Het is het huis waar tot nu toe zijn oudste zuster heeft gewoond.

In november van dit jaar is ze er uitgetrokken; het werd te groot voor haar alleen. Dat huis speelt uiteraard ook een belangrijke rol in zijn jeugdherinneringen. Hij heeft daar als kind, vanaf zijn achtste, en als puber gewoond. Zelfs als student woonde hij er nog, behalve de twee jaren die hij in die periode

Nicolaïlaan. Ansichtkaart collectie Historische Kring d'Oude School.

op kamers in Utrecht heeft gezeten. Eind jaren vijftig en begin zestig heeft Von der Dunk drie jaar in Duitsland gewoond, toen hij in Mainz onderzoek voor zijn proefschrift verrichtte. Bij terugkomst in Nederland trouwde hij en vestigde hij zich weer in Bilthoven, dit maal aan de Nicolaïlaan, waar hij nu nog woont. Een echte Bilthovenaar dus.

Het internaat was de inkomstenbron voor het gezin en dat is het gebleven tot na de oorlog toen de Werkplaats als school erkend werd en rijkssubsidie kreeg. Het gezin op de vlucht voor de Nazi's kwam naar Nederland, omdat Boeke een mogelijkheid bood. Het had evengoed Noorwegen of Denemarken of nog een ander land kunnen worden. "De familie van mijn moeder is over de hele wereld verspreid. Twee tantes die in Duitsland gebleven zijn, zijn gedeporteerd en omgekomen." Hoe willekeurig verschillend het lot van Joden soms ook in Hitler-Duitsland kon zijn, blijkt wel uit een anekdote die Von der Dunk vertelt over een oom die op een gegeven moment weliswaar geïnterneerd werd, maar niet gedeporteerd of naar een vernietigingskamp gestuurd. Hij kwam in de Eifel terecht in een werkkamp. Toen de Amerikanen bij het Ardennenoffensief praktisch voor de deur stonden, liep hij appel etend het kamp uit en dook succesvol tot de bevrijding onder.

"Als in een gemengd huwelijk de man niet-Joods was, dan was dat misschien net even iets veiliger, omdat de man als het hoofd van het gezin beschouwd werd, zeker in Duitsland," zegt Von der Dunk. Daarom kon het gezin uiteindelijk toch in Bilthoven op de Van der Helstlaan blijven wonen en het internaat runnen. "Er waren wel dreigingen. Mijn moeder kreeg een oproep voor deportatie, maar toen is mijn vader naar de Joodse raad gestapt en heeft aangetoond dat hij niet Joods was en daarmee was de kous af. Pas

later, na hun overlijden, hebben wij kinderen ontdekt dat ook wij als kinderen brieven van de Joodse raad kregen. Wij kwamen in aanmerking voor emigratie, zoals de Joodse raad dat noemde. En dat betekende uiteraard deportatie. Dat hebben onze ouders ons nooit verteld."

De oorlog kende nog meer dreigingen. "Mijn vader had nog zijn Duitse paspoort en hij kreeg een oproep voor de Wehrmacht. Hij moest zich melden in Eindhoven en daar werd hij goedgekeurd. In het gesprek met de officier dat daarop volgde, vertelde hij dat hij een Joodse vrouw had. Daarop zei die officier: 'Mann haben Sie ein Schwein.' Een vuurvaste Nazi heb ik hem in mijn boek genoemd. Mijn vader kreeg een Ausweis met een stempel dat hij niet in aanmerking voor de Wehrmacht kwam, hij was besmet met Joods bloed. Mijn ouders hebben altijd gezegd, ze hebben elkaar gered." Het lijkt eerder een beloning dan een straf, dat zijn vader niet voor de dienstplicht in aanmerking kwam. Daarvoor heeft Von der Dunk wel een verklaring: "Het hele systeem hing van de onlogische dingen aan elkaar. Er waren twee stromingen: een die de gemengde families niet wilde deporteren. De andere stroming wilde die families juist in zijn geheel deporteren, als het 'Arische' deel niet wilde scheiden. Maar uit die impasse kwamen ze niet en dat is onze redding geweest." Ook een beroemde zanger als de Nederlandse bas-bariton Hermann Schey (1896-1981), eveneens van

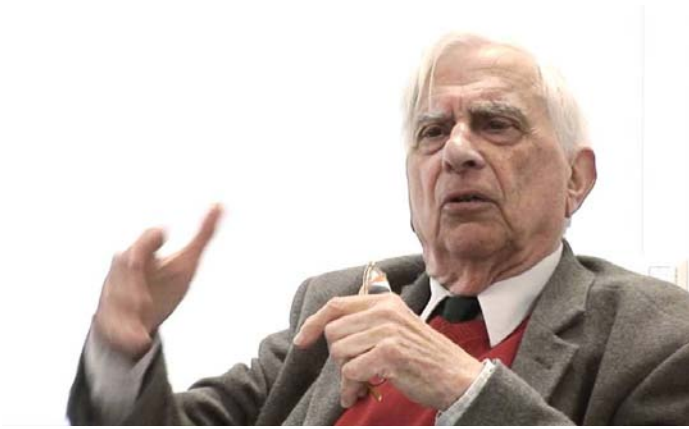
Duits-Joodse afkomst, zat in Nederland in een arbeidskamp, volgens Von der Dunk en hij voegt er de anekdote aan toe, dat Schey zijn concerten vaak afsloot met de ironische opmerking: “Das war Schey’s Gesang.”

Zelf heeft Von der Dunk geen herinnering aan anti-Duitse sentimenten die gericht waren op hun gezin, maar hij relateert: “Je vergeet veel en verdringt veel, dus ik kan het niet met honderd procent zekerheid zeggen. We leefden van het internaat, daar woonden gewone Nederlandse kinderen vanuit het hele land, die op de Werkplaats zaten. Ze begrepen dat mijn ouders geen Nazi’s waren. Je zou je ook antisemitische geluiden kunnen voorstellen. Mijn moeder moest een ster dragen, maar daar is ze al heel gauw weer mee gestopt. Wel hadden we één kind in huis, dat vond dat ze wel een ster moest dragen. Wij als kinderen waren vrij snel geacclimatiseerd en geïntegreerd, wij voelden ons hier gauw thuis, zeker op de Werkplaats. Mijn ouders hebben natuurlijk wel altijd hun accent gehouden. Mijn vader sprak goed Nederlands, maar je kon het wel horen, bij mijn moeder nog duidelijker, maar bij ons niet.”

De naturalisatie van het gezin volgde pas jaren na de oorlog in het begin van de jaren vijftig. Dat het zo lang duurde, ligt onder meer aan het feit dat alles en iedereen onder één noemer werd genomen: (Duitse) Joden werden soms samen met Nazi’s en NSB’ers geïnterneerd. Wat dat betreft heeft Von der

Dunk geen goed woord over voor de Nederlandse aanpak en mentaliteit: “Nederland had decennia ingekapseld geleefd in het neutraliteitsdenken: ‘Wij zijn een uitermate hoogstaand en moreel volk, tolerant. Wij nemen vluchtelingen op.’ Een geweldig meerderwaardigheidscomplex dat ook nu nog absoluut niet verdwenen is. Een beetje de mentaliteit van een onttroonde koning.” In zijn visie is er door de ontzuiling een bijzonder grote onzekerheid ontstaan, vandaar de identiteitscrisis en vandaar ook dat er steeds weer de vraag gesteld wordt, wie zijn wij Nederlanders.

Na de oorlog, in 1946, maakte Von der Dunk zijn schoolcarrière niet op de Werkplaats af. “Ik was eigenlijk nooit van plan historicus te worden. Ik heb veel aan muziek en toneel gedaan, daar was op de Werkplaats natuurlijk alle ruimte voor. Daarnaast heb ik dankzij de familiegenen veel getekend en geschilderd. Ik voel me ook meer kunstenaar dan wetenschapper. Maar de laatste drie jaar heb ik op het Nieuwe Lyceum gezeten. Het begrip ‘gewone school’ was een beetje denigrerend op de Werkplaats. Dat is het soort superioriteitsgevoel dat je overal tegenkomt in kleine gesloten gemeenschappen en sekten.” Op Het Nieuwe Lyceum had hij een hele leuke klas. En op de vraag of hij die overgang niet als een cultuurschok ervoer, antwoordt hij: “Ik heb nooit helemaal zonder kritiek tegenover Boekes ideeën gestaan. Hij en zijn aanhangers waren allemaal sektarische

Prof.dr. Hermann von der Dunk.

vegetariërs, er werd niet gedronken. Boeke kwam uit Quakerkringen, een beetje antroposofisch angehaucht. Mijn ouders kwamen niet uit die kringen. En als kind neem je die opvattingen over. Ik was wel toe aan een andere school. In 1946 heb ik pas het ‘normale’ Nederland leren kennen.”

Na zijn eindexamen ging Von der Dunk in Utrecht geschiedenis studeren en aansluitend deed hij onderzoek in Mainz aan het *Leibniz-Institut für Europäische Geschichte*. Overigens is hij wel in Utrecht gepromoveerd. Zijn interessegebied is de moderne geschiedenis. Over zijn tijd in Mainz is hij heel lovend; het was een hoogstaand instituut, met excellente studenten. Velen zijn net als hij hoogleraar geworden en met velen heeft hij altijd contact en vriendschap onderhouden. Na zijn terugkeer in Nederland, nam zijn

carrière een vlucht. In 1967 werd hij – ook weer in Utrecht – hoogleraar. Hij heeft altijd met veel plezier college gegeven, maar toch koos hij ervoor om in 1990 op de leeftijd van 62 jaar, met vervroegd emeritaat te gaan. Het waren vooral de vercommercialisering, de reorganisatiedrift en de macht van de managers die in de gehele maatschappij, maar zeker ook in de academische wereld begon door te dringen, die hem tot dat besluit heb-

ben gebracht. “Het stuitte mij dermate tegen de borst dat ik te weinig aan eigen werk zou toekomen.” Hij wijst trots de aanzienlijke rij (ongeveer één meter) publicaties aan, waarvan tweederde is ontstaan na zijn pensioen. “Als ik mijn productie zie dan zeg ik achteraf dat ik een goede stap heb gedaan.” Zeker als hij ziet hoe de middelmatigheid regeert: “De onbeduidendheid stinkt ten hemel.”

Auteur:

Steven Hagers is Japanoloog en heeft sinds 2012 een eigen tekstbureau. Sinds 2008 is hij lid van de Historische Kring D’Oude School en hoofdredacteur van De Biltse Grift.